

Historie a současnost psychiatrické péče v Opařanech

PhDr. Martina Řehořová

S psychiatrickou péčí je jihočeská obec Opařany spojena od roku 1887, kdy Zemský výbor království Českého nejprve najal a poté odkoupil od rodu Paarů zdejší zámek, aby v něm zřídil ústav pro choromyslné. „Královský český zemský filiální ústav pro choré pomatence v Opařanech“, vyhrazený pro neléčitelné, avšak zcela neškodné pacienty, se zde slavnostně otevřel 1. září 1887.

Kapacita zařízení byla stanovena na 211 lůžek. Záhy se naplnila, a tak bylo už v roce 1898 rozhodnuto o výstavbě nového pavilonu pro dalších 250 nemocných. Od roku 1900 pak v ústavu fungovalo samostatné mužské a ženské oddělení, v roce 1914 zde žilo celkem 598 pacientů. Roku 1919 přestal být opařanský ústav filiálkou pražského blázince a stal se samostatným subjektem. V praxi to přineslo šanci na zásadní změnu skladby nemocných. Zařízení přestalo sloužit k pouhému odkládání léčbou neovlivnitelných pacientů a začalo v širším měřítku uplatňovat nové léčebné postupy.

Po skončení 1. světové války dočasně poklesl počet pacientů s duševními poruchami a zvažovalo se uzavření opařanského ústavu. Zároveň se však ukázalo, že v českých zařízeních pro choromyslné je rozmístěno vysoké procento dětí a mladistvých. Odborné poznatky už v té době dostoupily úrovně, kdy bylo zřejmé, že nejmladší pacienti vyžadují péči odlišnou od té, která se poskytovala dospělým. V únoru 1923 bylo proto rozhodnuto přebudovat opařanský areál na specializované zařízení určené pro děti.

Od dospělých pacientů k dětem

Transformaci zdravotní péče byl pověřen dosavadní ředitel ústavu MUDr. Prokop Urban. Ten, na základě zkušeností nasbíraných také v zahraničí, stanovil věkovou hranici pro přijímané děti na 6 až 16 let s možností setrvání do 18 let věku a provedl první kategorizaci pacientů. Po provozní stránce rozčlenil ústav na přijímací, ošetrovací a výchovné oddělení. Léčbu pojal jako

komplexní proces, včetně zajištění šatstva, obuvi, stravy či vzdělání a se zřetelem na to, aby se z opařanského zařízení nestalo pouze odkládiště pro neléčitelné sociální případy.

Velkorysému pojetí péče přizpůsobil také ústavní areál. Vedle ložnic zde nechal zbudovat např. herny či terapeutické místnosti a zcela zásadní důraz kladl na hygienické podmínky, kdy zvýšil počet umyvadel, klozetů i van a opatřil oddělení snadno omyvatelnými podlahami. Nově nechal vystavět také školu a přizval školské sestry sv. Františka, aby zde vyučovaly. Jeho novátorské me-

tody se na dlouhá desetiletí staly součástí psychiatrické léčby dětí a mládeže. Jako „Zemský ústav pro slabomyslné děti v Opařanech“ bylo zařízení formálně ustanoveno od roku 1924. S kapacitou 450 lůžek bylo na dlouhou dobu jediným lůžkovým zařízením pro nezletilé duševně nemocné pacienty nejen v Československu, ale v celé střední Evropě.

Po náhlé smrti Prokopa Urbana v roce 1929 se vedení ústavu ujal jeho lékařský kolega MUDr. Václav Macke. Ten rozšířil škálu terapeutických metod např. o léčení luminalem, užívání lumbální punkce či vstřikování glukózy. Zasadil se také o další humanizaci podmínek pobytu. S přestávkou několika válečných let vedl opařanský ústav až do roku 1950.

Náročné období válečné a poválečné

Válečné roky s sebou přinesly zhoršené postavení psychiatrických pacientů. Protektorátní správa snižovala náklady na osoby, které v duchu tehdejší dikce označovala jako tzv. „neužitečné jedlíky“, mezi nimi duševně choré. Ústavní personál proto vedle péče o zdravotní stav pacientů musel maximalizovat snahu o samozásobení potravinami, např. výpěstky ze zahrady či sběrem hub a lesních plodů. Kritický byl rovněž nedostatek uhlí.

I prostorově se opavánské zařízení muselo uskrovnit. Během války se v areálu vystřídal tři armády, uprchlíci ze Sudet, prominentní německé děti na rekreaci, na omezenou dobu zde vzniklo i infekční oddělení tábořské nemocnice pro pacienty nakažené tyfem. V červnu 1944 byl ústav prakticky zlikvidován, aby zde mohl vzniknout německý vojenský lazaret. Pacienti byli zčásti propuštěni domů, zčásti pak přesunuti do ústavů ve Slatiňanech a Opatovicích nad Labem.

Opařany byly osvobozeny 11. května 1945. Už od června probíhaly ve zdevastovaných budovách přípravy na obnovu psychiatrické péče a první pacienti se vrátili v září. Skončilo období hladu a strádání, avšak značný pohyb obyvatelstva, k němuž v areálu docházelo v letech 1938 až 1945, vedl k nárůstu počtu nálezů infekčními nemocemi jako úplavice, tuberkulóza či infekční žloutenka a ke zvýšení úmrtnosti pacientů. Areál ústavu i lidé, kteří se zde pohybovali, proto museli v roce 1956 projít rozsáhlým dezinfekčním procesem.

Vojtíkovská modernizace léčebny

S rokem 1949 se ústav přejmenoval na Státní dětskou léčebnu psychiatrickou, která v 50. letech stále obhospodařovala tři čtvrtiny dětských psychiatrických lůžek v zemi. Nově bylo otevřeno mj. i volné oddělení pro pacienty, kteří potřebují odbornou péči jen krátkodobě.

Po nástupu MUDr. Vladimíra Vojtíka na ředitelské místo byla v roce 1956 zahájena zásadní modernizace léčebny. Přestavbou areálu se podařilo sloučit dosud roztržštěné léčebně-vyšetřovací činnosti do jednoho komplexu a rozdělit hromadné ložnice na menší stavební celky, které umožnily diferenciaci pacientů do menších skupin. Rozšířil se také lékařský tým, v němž bylo poprvé počítáno i s psychology a sociálními pracovníci. Roku 1968 vzniklo samostatné oddělení somatické péče s laboratoří a stanicí pro léčbu interkurentních one-

mocnění a akutních psychiatrických stavů. Sám ředitel Vojtík se v průběhu let vypracoval v odborníka se širokým zaměřením, který vnášel do léčebného procesu otázky sociální pedopsychiatrie, prevence, mentální hygieny či epidemiologie a věnoval se mentálním retardacím, anomáliím vývoje osobnosti, později i problematice drogové závislosti apod. Poslední kroky vojčíkovské přeměny léčebny byly paradoxně učiněny až v 70. letech, v době, kdy jejich hybatel byl pro nesouhlas s pobytem okupačních vojsk v Československu vyloučen z komunistické strany a ředitelské místo v Opařanech musel opustit.

Dlouhé čekací lhůty na místo vyřešila léčebna, jejíž kapacita v roce 1970 pokrývala dosud 27 % pedopsychiatrických lůžek v zemi, návrhem rajonizace dětských psychiatrických léčeben. Každému kraji byla stanovena kvóta pacientů, jež zde mohl nechat hospitalizovat. Podařilo se personálně stabilizovat obsazení ambulancí v kraji, když léčebna získala mladé pediatry a připravila je k atestaci z dětské psychiatrie. Ambulantní týmy opařanští lékaři nadále metodicky vedli.

Většinu kapacity opařanské léčebny tvořila až do konce 80. let převážně lůžka určená pro střednědobý a dlouhodobý pobyt. Krátkodobé a diagnostické pobyty zajišťovalo zařízení pouze pro pacienty z Jihočeského kraje. Mezi moderní metody, které se v té době zaváděly, patřil zejména komunitní léčebný režim.

V nových ekonomických poměrech po roce 1989

Po změně politické situace se už v roce 1990 začala uskutečňovat nová koncepce zdravotnictví. Zrušením KÚNZ zanikla dosavadní struktura zdravotnických zařízení – opařanská léčebna se stala státní příspěvkovou organizací, jejímž zřizovatelem bylo Ministerstvo zdravotnictví ČR. Do nové éry vstupovala s 350 lůžky a 250 zaměstnanci. Od roku 1991 nesla název Dětská psychiatrická léčebna v Opařanech.

Postupně se i ve zdravotnictví nastroval proces privatizace. Na trh vstoupily četné zdravotní pojišťovny, které se pro poskytovatele zdravotní péče staly novými partnery, nově se nastavovaly podmínky řízení, úhrad apod. Nový systém byl však zpočátku nestabilní a problematický, mj. proto, že některé pojišťovny zkrachovaly a zanechaly za sebou nezaplacené dluhy u zdravotnických zařízení.

S restrukturalizací péče, k níž docházelo od počátku 90. let, se postupně sni-

žovala lůžková kapacita opařanského zařízení. Léčebna si přesto podržela široký diagnostický rozptyl, a navíc jako jediné pedopsychiatrické zařízení v ČR provozovala specializovaná oddělení pro děti a adolescenty s intelektovým znevýhodněním a s chováním náročným na péči. Vedle lůžkové péče zajišťovala i péči ambulantní. Přístup k pacientům se postupně měnil od paternalismu k partnerství. V léčbě se v té době nově uplatňovala skupinová i individuální psychoterapie a ergoterapie, ke změnám došlo také v oblasti diagnostických postupů a farmakoterapie.

Dětská psychiatrie byla na okraji zájmu, a tomu odpovídalo i minimalistické financování. Přes komplikovanou ekonomickou situaci, která kulminovala v letech 1996–1997, však neustále pokračoval rozvoj areálu léčebny a ve třech vlnách došlo k další obnově a humanizaci exteriérů, interiérů i provozně technického zázemí v hodnotě stovek miliónů korun.

Vedle moderních postupů, které se staly jedním z konkurenčních kritérií na trhu zdravotní péče, využívala léčebna i vnitřní vzdělávací systém a aktivní zapojení do celostátních odborných institucí. Ředitelka MUDr. Iva Hodková, která v čele léčebny stála rekordních 28 let, byla nominována, aby dlouhodobě zastupovala pedopsychiatry na řadě jednání zásadních pro budoucnost oboru. Zasloužila se např. o uznání pedopsychiatrie jako základního oboru v roce 2013 či o zavedení přelomové systémové změny financování v české pedopsychiatrii od roku 2014.

Nové tisíciletí – nové postupy – nové výzvy

Mezi odbornými posuny na počátku nového tisíciletí lze jmenovat na prvním místě restrukturalizaci komplexní péče v novém společensko-politickém uspořádání, od diagnostického a léčebného procesu až po společenskou odpovědnost. Na stále vyšší úroveň se posouvala kvalita managementu, který nemocnici směřoval k plnění podmínek pro získání potřebných certifikací, akreditací a investičních dotací. Terapie zaměřila na specifické programy léčby a edukace pacientů s ADHD, poruchami příjmu potravy, poruchami autistického spektra či dětmi s traumatizací. Rozsáhlé změny nastaly také v ošetrovatelském procesu. Zkvalitněním a modernizací péče se zkracovala průměrná ošetrovací doba, zvyšoval se obrát na lůžku a rostly počty akutních pacientů. V reakci na dynamicky se měnící trh docházelo k průběžné redukci lůžek a ke změnám v uspořádání lůžkového fondu a jednotlivých primariátů.

Od poloviny roku 2013 nese zařízení nynější název Dětská psychiatrická nemocnice Opařany (DPN), který lépe vystihuje charakter zdravotní služby, jež je zde poskytována a přispívá k odstranění stigmatizace psychiatrie. Instituce usiluje o naplnění záměru reformy dětské a dorostové psychiatrické péče, tedy o zkracování pobytu pacienta v nemocnici, intenzifikaci léčby a přenesení části potřebné péče do komunitního či ambulantního prostředí.

Zatím poslední vážnou zkouškou prošla DPN na počátku 20. let. Nemocnice, která se v různých etapách své existence potýkala s kolísavým nedostatkem personálu v některých kategoriích, v této době čelila zejména generační výměně dosud stabilního lékařského týmu. O potřebě řešit situaci jednala ředitelka se zřizovatelem od března 2019. Přesto DPN zůstala funkční i v těžké době covidové.

Zařízení bylo ekonomicky stabilní, nastavené systémy odpovídaly poskytování kvalitních a bezpečných zdravotních služeb a potřeba dětské i dorostové psychiatrické péče v postcovidové době vzrostla, přesto přednímu pracovišti v tomto oboru hrozil zánik, protože se opakovaně nedařilo obsadit volná místa zejména atestovaných lékařů a psychologů. Lůžková kapacita nemocnice byla proto v polovině roku 2021 z 90 lůžek přechodně snížena na třetinu.

Na počátku roku 2021 skončila dlouholetá primářka MUDr. Ludmila Viktorová a s koncem téhož roku odešly do důchodu i poslední dvě atestované lékařky a primářky MUDr. Jana Holendová a MUDr. Iva Hodková (která byla i na pozici ředitelky). V nemocnici tak zůstali dva lékaři ve specializačním vzdělávání, tj. bez atestace. Nemocnice rovněž neměla žádného psychologa.

Restart za minutu dvanáct

V roce 2021 inicioval ministr zdravotnictví Vojtěch na půdě MZ ČR několik setkání s managementem DPN Opařany a výborem Sekce dětské a dorostové psychiatrie PS ČLS JEP s cílem pokusit se najít řešení, jak nemocnici, která zahrnuje více než desetinu všech pedopsychiatrických lůžek v České republice, udržet v provozu. Na výzvu MZ ČR směrem k odborné společnosti zareagoval doc. MUDr. Michal Goetz, Ph.D. S dotační podporou zřizovatele se mu podařilo sestavit základní tým nových lékařů, kteří, byť ne celými úvazky, dokázali pokrýt služby a udržet nemocnici v chodu. Michal Goetz převzal vedení nemocnice na počátku roku 2022 a primářkou jmenoval MUDr. Pavlu Novotnou.

V letech 2022–2023 se počet zaměstnanců zvýšil z 86 na 129, z toho bylo 15 lékařů a 8 psychologů. V roce 2022 získala nemocnice akreditaci pro základní psychiatrický kmen a akreditaci v oboru Psycholog ve zdravotnictví – klinická psychologie. V roce 2023 se poprvé v historii nemocnice podařilo získat a obsadit tři rezidenční místa pro lékaře, další dvě rezidenční místa pak v roce 2024. Od roku 2022 také výrazně stoupl počet poskytovaných odborných stáží – pro lékaře, psychology, ošetrovatelský personál a další kategorie (sociální pracovníci, terapeuti atd.).

K 1. květnu 2024 došlo v DPN k významné organizační změně. Vznikly dva primariáty – primariát následné (lůžkové) péče, jehož primářkou byla jmenována MUDr. Daniela Bartošová a primariát ambulantní péče pod vedením MUDr. Pavly Novotné.

Od roku 2021 se péče v nemocnici poskytuje na 60 lůžkách a obložnost se v průběhu roku nemění. To je oproti předešlým letům nový fenomén, neboť obložnost během roku vždy značně kolísala s maximem v měsících únor až červen a říjen až prosinec.

Vzhůru do další stovky

V reakci na celostátně pociťované změny ve frekvenci výskytu závažných stavů u adolescentů nemocnice v roce 2022 zavedla rovněž poptávané specializované programy. Jako první to byl systematický a komplexní program D-BOAT (Dialektická Behaviorální Opařanská Adolescentní Terapie) pro dospívající s emoční dysregulací, závažným sebepoškozováním a sebevražděným chováním. Do současné, celorepublikově unikátní podoby dovedl DBT program multidisciplinární tým lékařů, psychologů a zdravotních sester pod vedením Mgr. et. Mgr. Davida Havelky, Ph.D. Program zahrnuje jak individuální terapie, tak skupinový nácvik dovedností (5x týdně), práci v mezechase a frekventovaný kontakt s rodiči nejen formou skupin, ale i rodinných sezení. Dalším v řadě byl program pro léčbu poruch příjmu potravy (PPP). Tým PPP vedený prim. MUDr. Danielou Bartošovou vytvořil léčebný program pod supervizí prof. Dr. med. Beate Herpertz-Dahlmann a doc. RNDr. Hany Krásničové, CSc. Součástí PPP programu je Multi-Family Therapy poskytovaná v prostoru nemocnice, který byl adaptován právě k tomuto účelu.

Z iniciativy PhDr. Martiny Kratochvílové, náměstkyně pro ošetrovatelskou péči, byla zavedena metoda podpory pozitivního chování (Positive Behaviour Support, PBS), která se využívá zejména u pacientů s chováním náročným na péči. Jde o přístupy, které jsou zaměřeny na učení nových způsobů chování pacienta bez používání averzivních a restriktivních technik.

Pro pacienty s intelektovým znevýhodněním a chováním náročným na péči DPN nově nabízí též možnost hospitalizace dítěte s matkou nebo jinou blízkou osobou na oddělení tak, aby součástí léčebného procesu byla i edukace rodiče. Dva pokoje pro rodiny byly vybudovány v roce 2023, do plného provozu je uvedla v roce 2024. Nemocnice zavedla do systému péče případové konference k podpoře síťování služeb a poskytuje edukační stáže pracovníkům pobytových sociálních zařízení při předávání pacienta do této služby.

Vedle zvyšování kvality lůžkové péče je dalším cílem nemocnice rozvíjet ambulantní programy ve větší šíři a pestrosti. S doplněním kapacity lékařů a psychologů DPN obnovila a postupně navyšuje provoz ambulance dětské a dorostové psychiatrie a rovněž otevřela ambulanci klinické psychologie a psychoterapie. V dalším roce bude nemocnice rozšiřovat služby o denní stacionář pro adolescenty.

Managementu nemocnice, kam patří náměstkyně pro ekonomiku a provoz Jitka Kopcová, MBA, náměstkyně pro personalistiku a kvalitu ing. Tatjana Nagyová a náměstkyně pro ošetrovatelskou péči PhDr. Martina Kratochvílová, se ve spolupráci s architektonickou kanceláří podařilo zpracovat prověřovací podkladovou studii zásadní rekonstrukce lůžkových stanic a prostor pro ambulantní péči, odpovídající moderním oddělením v zahraničí. Nyní nemocnice u zřizovatele usiluje o financování projektu.

DPN Opařany je nadále největší dětskou psychiatrickou nemocnicí v České republice. Neustálou modernizací prostředí se nemocnice snaží co nejvíce přiblížit přirozenému prostředí pacienta. Maximální důraz je kladen na lidskou důstojnost a respektování individuálních potřeb i odlišností každého pacienta. Do druhé stovky své existence vstupuje na vysoké odborné úrovni, s pokračující tendencí dále humanizovat prostředí na úroveň 21. století a s předsevzetím v maximální míře přispívat ke zkvalitnění života pacientů a destigmatizaci oboru.